

TIE PATYS AUTORIAI, KITI STATUTAI: JONAS DOMANOVSKIS, PETRAS ROIZIJUS IR „MEDININKŲ KATEDROS BAŽNYČIOS KONSTITUCIJOS“

Liudas Jovaiša

Vilnius

Vienas žymiausių ir žinomiausių Antrojo Lietuvos Statuto rengėjų – Žemaičių vyskupas ir Vilniaus kapitulos prelatas Jonas Domanovskis¹. Hipotetiškai daroma prielaida, kad Lietuvos civilinės teisės tobulinimo darbe jam turėjo talkinti kitas žymus teisininkas – dvasininkas ir poetas Petras Roizijus, kuris po Domanovskio mirties 1563 m. galbūt ir oficialiai pakeitė savo kolegą (ir globėją?) Statuto rengimo komisijoje². Realus Domanovskio ir hipotetiškas Roizijaus dalyvavimas komisijos darbe – bene viskas, ką įmanoma pasakyti apie šių teisininkų indėlį rengiant Antrąjį Lietuvos Statutą. Tiksliau apčiuopti jų asmeninį įnašą į galutinį darbo rezultatą lig šiol nėra pavykę, o ir apskritai vargiai įmanoma.

Šiame kontekste dėmesio nusipelno kitas Domanovskio–Roizijaus dueto kūrinys – beje, taip pat dažnai vadinamas statutais. Tai „Medininkų, arba Žemaičių, katedros bažnyčios konstitucijos“³. Šis teisės sąvadas radosi kitoje – bažnytinės – teisės tradicijoje ir savo svarba jis nėra iš tolo neprilygo valstybinės reikšmės Lietuvos Statutui. Žemaičių katedros kapitulos konstitucijos tiesiogiai reglamentavo tuomet vos septynis narius (prelatą arkidiakoną ir šešis kanauninkus) turėjusios

¹ Plg., pavyzdžiui, *Błaszczyk G.* Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój. Poznań, 1993 (toliau – *Błaszczyk G.* Diecezja żmudzka), s. 57–62 (ypač s. 60); *Bardach J.* Statuty litewskie a prawo rzymskie. Warszawa, 1999 (toliau – *Bardach J.* Statuty), s. 39; *Lazutka S.* Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha. Kaunas, 1994 (toliau – *Lazutka S.* Lietuvos Statutai), p. 28.

² Plg. *Polski słownik biograficzny*. T. XXXI/4, z. 131 (1989), s. 501 (Tazbir J.); *Bardach J.* Statuty, s. 40–41; *Lazutka S.* Lietuvos Statutai, p. 28.

³ Nuo Motiejaus Valančiaus „Žemaičių vyskupystės“ visuotinai žinomas konstitucijų gyvavimo faktas, bet ne tekstas, išlikęs dviem XX a. pirmos pusės publikacijomis ir XVIII a. rankraščiu. Šį tekstą 1993 m. išleistoje monografijoje aptarė ir juo rėmėsi tik Grzegorz Błaszczykas (*Błaszczyk G.* Diecezja żmudzka, s. 98, 100–102, 105–107, 109 (ypač s. 105)); dėl jo, kaip neišlikusio, 2007 m. apgintoje disertacijoje apgailestavo Aušra Tamošiūnienė (*Tamošiūnienė A.* Pilietiškas Petro Roizijaus (~1505–1571) kūryboje. Daktaro disertacija, Kaunas (VDU), 2007 (toliau – *Tamošiūnienė A.* Pilietiškas Petro Roizijaus), p. 104–106). Kritinę šio teksto publikaciją dabar žr. leidinyje: *Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L.* Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai / The Statutes of the Chapters of Vilna and Samogitia. Vilnius, 2015 (toliau – *Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L.* Vilniaus ir Žemaičių), p. 343–385.

bažnytinės korporacijos funkcionavimą; tiesa, netiesioginis jų veikimas apėmė gerokai didesnę žmonių skaičių – vyskupą, kapitulos notarą, katedros vikarus, kapitulos narių valdų ūkvedžius ir valdinius. Vis dėlto atidžiau žvilgtelėti į šią teisės paminklą verta dėl kelių priežasčių. Pirma – tai lygia greta su civilinės teisės kodifikavimo procesu XVI a. Lietuvos Katalikų Bažnyčioje vykusio partikuliariinės bažnytinės teisės kodifikavimo liudijimas. Antra (ir turbūt svarbiausia) – tai abejonių dėl Roizijaus ir Domanovskio autorystės nekeliantis kūrinys, tiesiogiai bylojantis apie jo rengėjų darbą.

I. „MEDININKŲ KATEDROS BAŽNYČIOS KONSTITUCIJŲ“ AUTORYSTĖS POBŪDIS IR ATSIKADIMO APLINKYBĖS

Žemaičių vyskupijos katedros kapitulos statutai – antrieji Lietuvoje po analogiško Vilniaus katedros kapitulos teisinio sąvado⁴. Abu XVI a. bažnytinės teisės sąvadais laikytini svarbiais renesansinio humanizmo kultūros Lietuvoje paminklais. Netikėta, kad jų preambulėse, nurodant įkvėpimo šaltinius, minima ne (tik) Viduramžiais pradėta kodifikuoti kanonų teisė, o (kiek) klasikinės Romos istorija ir civilinė teisė. Vilniaus kapitulos statutuose užsimenama apie Romulo suteiktus pirmuosius įstatymus ir cituojamas Justiniano kodeksas, tačiau drauge nusako ir kanonų teisės reikšmę; Medininkų konstitucijose šmėkšteli kone vien Dvylikos lentelių prisiminimas, Cicerono, Seksto Pomponijaus tekstų, Konstantino įstatymų citatos ar parafrazės⁵. Tad šie sąvadais – reikšmingas „įkaltis“ Lietuvos teisės romanizavimo byloje. Kapitulų statutai (ypač ankstesnieji – Vilniaus) galėjo būti vienas iš šio proceso įkvėpimo šaltinių bei sektinų pavyzdžių; drauge jų susiklostymas (atsiradimas arba galutinis susiformavimas) vertintinas kaip tų pačių teisės kūrėjų veiklos rezultatas, analogiškas vienalaikiam bei lygia greta vykusiam civilinės teisės kodifikavimo ir romanizavimo reiškiniui.

Kaip parodė Wiolettos Pawlikowskos-Butterwick tyrinėjimas, pirmoji vilnie-tiškojo sąvado versija, kurios (bent) dalį sudarė jau anksčiau galiojusios normos bei sprendimai, buvo paskelbta Vilniaus vyskupo Alberto Radvilo 1515 m., tačiau ji ir vėliau buvo aktyviai pildoma naujais straipsniais, iki galutinio pavidalą įgijo XVI a. viduryje⁶. Medininkų katedros kapitulos konstitucijos nuo vilniškių gerokai skiriasi tiek savo geneze, tiek autoryste. Pirma, jos kone iškart įgijo savo baigtinį pavidalą: 1561 m. buvo sudarytos trys konstitucijų knygos, 1562 m. pri-

⁴ Jų teksto publikaciją žr. *Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L.* Vilniaus ir Žemaičių, p. 291–336.

⁵ *Ibidem*, p. 296–297, 345–346, 368.

⁶ *Ibidem*, p. 35–42.

dėtos novelos, o 1563 m. kovo 24 d. Petrakave visą teisių sąvadą patvirtino popiežiaus nuncijus Berardo Bongiovanni⁷. Antra, skirtingai nuo anoniminių Vilniaus statutų, iš vyskupo Domanovskio „laiško“ (konstitucijų pratarmės) žinome, jog Medininkų konstitucijas „labai sparčiai parengė“ (*summa celeritate confecit*) Roizijus, iškviestas iš Varnių, vyskupijos sostinės ir katedros miesto, į Alsėdžius – vieną iš vyskupo stalo valdų⁸. Po metų pridėtų novelų autoriumi formaliai laikytinas pats vyskupas Domanovskis. Jų antraštė byloja, kad pats vyskupas paskelbė šias novelas kapitulos sesijoje Varniuose⁹, o ir šiaip jau manytina, jog papildymus – novelas turėjo pridėti ne pagrindinio konstitucijų korpuso autorius, bet kitas autoritetingas asmuo, matęs pirminio sąvado trūkumus ir norėjęs juos ištaisyti. Vis dėlto pažymėtina, kad ir konstitucijų siaurąją prasme antraštė tikrojo autoriaus „neišduoda“ – jose minimas tik vyskupas Domanovskis, kaip oficialus įstatymų davėjas, o Roizijaus, kaip užsakovo pavedimo vykdytojo, indėlis atskleidžiamas tik įvadiniam laiške. Panašiai galėjo būti ir su novelomis – Domanovskio pavedimu jas taip pat galėjo surašyti Roizijus. Tai būtų ir nuo konstitucijų teksto ryškiai nesiskirianti novelų kalba bei stilius, bet ypač – šio pobūdžio tekstuose išskirtinės ir itin būdingos Roizijui retorinės figūros, pavyzdžiui, retoriniai klausimai („<...> cur enim, quod in alios vindicamus et dignos censemus animadversione, id nobis licere permittamus?“¹⁰).

Tai, kad Žemaičių kapitulos konstitucijų sąvado visumą turėtume laikyti bendru Roizijaus ir Domanovskio kūrinio griežtai ta prasme, kad Roizijui priskirtinos trys konstitucijų knygos, o Domanovskiui – įvadinis laiškas ir novelos, abejojama ir dėl kitų priežasčių. Iš kai kurių teksto vietų atrodo, kad daliai konstitucijų straipsnių buvo panaudoti jau anksčiau kitomis progomis priimti vyskupo Domanovskio nutarimai – tai byloja I knygos 1, 8 ir 18 bei novelų 1 ir 3 straipsniuose aptinkamos sankcijos autorių nurodančios frazės: „<...> mes, Jonas Domanovijus, <...> nustatome / išimame ir išlaisviname / nusprendžiame / draudžiame / liepiame ir įsakome“¹¹; šie straipsniai dominuojančių lakoniškų tekstų apsuptyje išsiskiria ir didesne savo apimtimi. Kaip galima spręsti iš konstitucijų sudarymo aplinkybes atskleidžiančio Domanovskio laiško, pagrindinio teksto surašytojas

⁷ Ibidem, p. 345–347, 379, 384–385.

⁸ Ibidem, p. 346.

⁹ Ibidem, p. 379.

¹⁰ Ibidem, p. 380 (novela Nr. 2).

¹¹ „<...> nos, Joannes Domanovius, <...> constituimus <...>“; „<...> nos, Joannes Domanovius, <...> eximimus ac liberamus <...> sancimus <...>“; „nos, Joannes Domanovius, <...> vetamus <...>“; „<...> nos, Ioannes Domanovius, <...> iubemus <...> ac praecipimus <...>“; „Nos, Joannes Domanovius, <...> iubemus <...>“. Ibidem, p. 347, 352, 356, 379, 381. Plg. ibidem, p. 75.

Roizijus nebuvo šio darbo sumanytojas, o tik vyskupo pavedimo vykdytojas, be kita ko, gavęs nurodymus surašyti konstitucijas „tam tikruose rėmuose“ (*sub certis finibus*)¹². Tad Domanovskio ir Roizijaus kūrinį derėtų vertinti kaip kompetentingo ir autoritetingo užsakovo bei iniciatoriaus (nubrėžusio pagrindines gaires, o kartais – ir pateikusio teksto žaliavą?) ir kvalifikuoto vykdytojo bendro darbo rezultatą.

Katedrų kapitulų statutai – gausi ir gana standartiška bažnytinės teisės tekstų grupė. Visuose juose paprastai aptariami tie patys svarbiausi dalykai, esmingi kiekvienos kapitulos funkcionavimui – tapimo kapitulos nariu procedūra (pateikiant ir priesaikų tekstus), kapitulos narių teisės ir pareigos, liturginių apeigų tvarka katedroje, kapitulos sesijų vyksmas, atstovavimo korporacijai bei bendro turto ir pajamų administravimo tarpresijiniu laikotarpiu reikalai, pareiga saugoti paslaptį, namų ir valdų opcijos (pasirinkimo) principai ir t. t. Wioletta Pawlikowska-Butterwick, atkreipusi dėmesį į tai, kad kiekvienos kapitulos statutai buvo tik jos nariams žinoma ir jų saugoma paslaptis, įrodė, jog naujų statutų rašytojai negalėjo tiesiogiai pasinaudoti analogiškais įvairių kapitulų sąvadais (tad ir Vilniaus kapitulos statutai, kitaip nei buvo įprasta manyti, negalėjo būti „nusirašyti“ nuo krokuviškių)¹³.

Vis dėlto kokios nors kapitulos statutais kaip pirmavaizdžiu buvo įmanoma pasinaudoti, jei autorius buvo ir tos kapitulos narys. Ar rašant „Medininkų katedros bažnyčios konstitucijas“ prieš akis galėjo būti turimi Vilniaus kapitulos statutai? Pažymėtina, kad didžioji abiejų tekstų dalykinio turinio dalis dubliuojasi (žr. straipsnio priedą); vargu ar taip būtų nutikę rašant konstitucijas „tuščioje vietoje“. Regis, elementarų ir akivaizdų abiejų tekstų genetinį ryšį kiek komplikuoja faktas, kad legaliai Vilniaus kapitulos statutų tekstu galėjo disponuoti vien ilgametis Vilniaus kapitulos narys Domanovskis¹⁴, bet ne Roizijus, tuo metu dar nepriklausęs Vilniaus katedros kapitulai¹⁵. Vis dėlto veikiausiai Domanovskis patikėjo Roizijui Vilniaus katedros kapitulos statutų paslaptį; galbūt šį veiksma „legalizavo“ antraštėse minima Žemaičių vyskupo pavardė, o gal buvo gautas Vilniaus kapitulos konfratrų sutikimas. Akivaizdu, kad rašant Medininkų kapitulos konstitucijas turėjo būti vadovaujama bent vienu tokio pobūdžio teks-

¹² Ibidem, p. 346.

¹³ Ibidem, p. 57–60, 74–75.

¹⁴ Jonas Domanovskis buvo Vilniaus kapitulos narys nuo 1529 m. iki mirties: prelatas prepozitas (pirmasis kapitulos asmuo) – nuo 1529 iki 1555 m., kanauninkas – bent nuo 1548 m. iki mirties 1563 m. Žr. *Ališauskas V., Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M.* Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. (= Bažnyčios istorijos studijos, II). Vilnius, 2009, Nr. 830 (p. 142).

¹⁵ Roizijus Vilniaus kanauninku įvesdintas tik 1567 m., o 1569 m. kanauninkiją iškeitė į prelato kustosdo vietą. Žr. ibidem, Nr. 2024 (p. 340).

tu. Neatmetant rėmimosi ir kitų kapitulų statutais galimybės pabrėžtina, kad tikėtiniausias pirmavaizdis – būtent Vilniaus kapitulos statutai: pirma, būtent šiai korporacijai priklausė konstitucijų iniciatorius Domanovskis; antra, Petras Roizijus nepriklausė jokiai kitai kapitulai, kurios nuostatais būtų galėjęs legaliai pasinaudoti.

Įdėmesnis žvilgsnis į „Medininkų katedros bažnyčios konstitucijas“, lyginant jas su ankstesniais Vilniaus kapitulos statutais, leidžia išryškinti Petro Roizijaus ir / arba Jono Domanovskio indėlį į Lietuvos bažnytinės teisės kodifikavimo raidą – gerokai apčiuopiamiau nei II Lietuvos Statuto atveju. Šiuo atveju nėra itin svarbu, ar Medininkų kapitulos nuostatų kūrėjai tiesiogiai rėmėsi analogiškos Vilniaus institucijos nuostatais, ar „atsispyrė“ nuo bendresnės kapitulų veiklos reglamentavimo tradicijos. Bet kuriuo atveju šių dviejų tekstų turinio ir formos palyginimas leidžia įžvelgti naujoves, XVI a. septintame dešimtmetyje praturtinusias Romos Katalikų Bažnyčios Lietuvoje partikuliarinės teisės kodifikavimo tradiciją.

II. ROIZIJAUŠ IR DOMANOVSKIO INOVACIJOS, ARBA „MEDININKŲ KATEDROS BAŽNYČIOS KONSTITUCIJŲ“ FORMOS IR TURINIO ORIGINALUMAS

Vos užmetus akį į abiejų – Vilniaus ir Medininkų – kapitulų statutų formą, iškart matyti kur kas nuoseklesnis pastarųjų struktūravimas. Vilniaus kapitulos statutai nenumeruoti, primenantys ritinį, kurį atvyniojant prirašoma vis naujų nutarimų. Medininkų katedros kapitulos konstitucijų forma „uždara“ ir pretenduojanti į baigtinę – tai trys knygos bei metais vėliau pridurtos novelos su 5 straipsniais. Pirmojoje knygoje (26 straipsniai) aptariami tapimo kapitulos narių reikalai, apibrėžiamas kapitulos teisinis statusas, reglamentuojama jos narių liturginė tarnystė katedroje, aptariami mokesčių ir valdų administravimo reikalai, nagrinėjamos kapitulos narių statuso problemos. Antroji knyga (12 straipsnių) skirta kapitulos sesijų (generalinių ir partikuliarinių) šaukimui ir jų vyksmui, taip pat kapitulos prokuratoriaus ir notaro pareigybėms. Trečiojoje knygoje (10 straipsnių) daugiausia aptariami klausimai, susiję su kapitulos narių palikimu, valdų vakavimu ir jų valdytojų keitimusi. Šis Vilniaus ir Žemaičių kapitulų statutų formos skirtumas primena ir panašų kontrastą tarp pirmųjų dviejų Lietuvos Statutų, t. y. aiškių bei nuoseklių (lyginant su Pirmuoju) Antrojo Lietuvos Statuto suskirstymą į skyrius bei straipsnius¹⁶.

¹⁶ Bardach J. Statuty, s. 65.

Vilniaus statutai ir Medininkų konstitucijos skiriasi ir kitais kalbinės ir literatūrinės formos dalykais. Lyginant straipsnių apimtį, Medininkų konstitucijos kur kas lakoniškesnės. Įvairuoja Vilniaus statutų ir Medininkų konstitucijų žodynas: vietoj pirmajam tekstui būdingų *statuta, secreta, thesaurus, exactio* antrajame nuosekliai vartojama *constitutiones, arcana, aerarium, vectigal*. Galiausiai Medininkų konstitucijoms būdingi laisvesnio, retoriškesnio ir literatūriškesnio – sakytum, nederamai spalvingo – stiliaus proveržiai (pavyzdžiui, „qui ad res defuncti promptiores manus quam ad lacrimas oculos habuerint“¹⁷). Aušra Tamošiūnienė tokią Roizijui būdingą teisės ir poezijos simbiozę jau yra pastebėjusi šio autoriaus „Lietuvos sprendimuose“¹⁸.

Lyginant Vilniaus ir Medininkų kapitulų statutų turinį, pirmiausia dera atkreipti dėmesį tiek į dalykus, kurių nesama ankstesniuose Vilniaus statutuose, tiek į tai, apie ką neužsimenama vėlesnėse Medininkų kapitulos konstitucijose. Tiesa, dalis tokių skirtumų radosi ne iš autorių „kūrybiškumo“, o dėl determinuojančios, vienai ar kitai vietai specifinės istorinės realybės, į kurią vienur būtinai reikėjo atsižvelgti ir kuri kitur buvo visiškai neaktuali. Nesunkiai suprantama, kodėl tik Vilniaus kapitulos statutuose kalbama apie gedulines pamaldas už Lietuvos sostinės katedroje palaidotą Vytautą (str. 64). Panašiai galima paaiškinti ir keletą Vilniaus statutų straipsnių (33–36), reglamentavusių kapitulos namų administravimo ir perėmimo mokesčio tvarką – kuklūs kanauninkų būstai Varniuose gerokai skyrėsi nuo kur kas solidėsių, daugelio įnamių ir nuomininkų geidžiamų namų (didžioji jų dalis buvo bent iš dalies mūriniai) prestižinėje Lietuvos sostinės vietoje – Pilies gatvėje ir jos prieigose.

Kalbant apie iškalbingesnius skirtumus, derėtų paminėti Medininkų konstitucijose suformuluotą straipsnį (kn. I, str. 7) apie atvejus, kai, sprendžiant kokius nors ginčytinus atvejus, pristingama vietinės teisės normų. Čia, pasmerkiant kažin kokią klaidingą nuomonę, jog Medininkų Bažnyčia turinti paklusti „kaimyninėms Bažnyčioms“ (t. y. Vilniaus?), ir atmetant jų jurisdikciją, nurodoma vadovautis (Gniezno) bažnytinės provincijos, popiežių, o galiausiai – ir imperatorių sprendimais („Imperatorum constitutiones“), kuriais „Romos Bažnyčia, kitų Bažnyčių valdovė ir karalienė, nedvejodama seka, kuomet pristinga savosios teisės“¹⁹. Nėra visiškai aišku, kaip tiksliai turėtume suprasti „imperatorių sprendimus“. Bet kuriuo atveju jais įvardijama civilinės teisės sfera. Ispanas Petras Roizijus, kaip buvęs Šventosios Romos imperatoriaus Karolio V valdiny,

¹⁷ Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L. Vilniaus ir Žemaičių, p. 369 (kn. III, str. 4).

¹⁸ Tamošiūnienė A. Pilietiškas Petro Roizijaus, p. 107–108, 110–111.

¹⁹ Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L. Vilniaus ir Žemaičių, p. 352.

galėjo turėti omenyje Šventosios Romos imperijos teisę, o kaip humanistas – antikinės Romos tradiciją; pastaroji alternatyva bene tikėtinausia, žinant „Lietuvos sprendimuose“ išdėstytą Roizijaus principą, kad vietinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisę turėtų papildyti rėmimasis Romos teise²⁰.

Kitas specifinis Medininkų kapitulos konstitucijų bruožas yra gana dažnas protestantų („eretikų“) minėjimas – tiek novelose, tiek konstitucijų III knygoje. Tai visai natūralu, turint omenyje vėlyvą šio teisės sąvado atsiradimo laiką (XVI a. septintas dešimtmetis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo sparčios ir audringos Reformacijos plėtros laikotarpis), tačiau pažymėtina, kad į panašiu metu (bent iki 1559 m.) vis dar papildomus Vilniaus kapitulos statutus tokio pobūdžio straipsnių nebuvo įtraukta. Pirmajame novelų straipsnyje prelatas arkidiakonas įpareigotas kas treji metai vizituoti vyskupiją – pirmiausia tam, kad „dėl mūsų [t. y. vyskupo – L. J.] nerūpestingumo į mūsų bažnyčias neišsėlintų pražūtingas eretikų užkratas“²¹. Nors vyskupijos vizitavimas – būdinga ikireformacinė arkidiakono tarnystė ir vienas populiariausių Katalikų Bažnyčios tridentinės „savireformas“ įrankių, čia arkidiakono misija įvardijama ne kaip „vidinė“, bet kaip visų pirma „išorinė“ – antiprotestantiška, kontrreformacinė veikla. Antrajame novelų straipsnyje suformuluotas draudimas protestantus skirti kapitulos dvarų ūkvedžiais (o jei tokių jau būtų, nurodyta juos atleisti) – kad šie „nesuvedžiotų neatsargaus kaimietiško ir neatitrauktų nuo tikros pagarbos teisingam tikėjimui bei senovinių Švenčiausiosios Romos Bažnyčios apeigų prie savo bedievytės“²². Galiausiai konstitucijų III knygos 3 straipsnyje (apie testamentą sudarymo laisvę) apribota galimybė turtą palikti protestantams ir uždrausta evangelikus pasitelkti testamentą liudytojais. Esą nedera tuos, su kuriais bendrauti draudžia Bažnyčios teisė ir kurių tikėjimas įtartinas (t. y. kurie bedieviškai neigia skastyklos bausmes), pasitelkti šventam paskutinio sprendimo (t. y. testamentą) įvykdymo darbui; kokių būdu „eretikai“ pasirūpinsią sielomis, jei jie nepripažįsta kitos bausmių vietos, išskyrus pragarą, iš kurio nebėra išėjimo?²³ Pastaroji aistringa filipika, baigiama retoriniu klausimu, – dar vienas specifinis karštos ir sunkiai valdomos Roizijaus prigimties, griežto antiprotestantiškumo, o gal (ir) kandaus, ironiško poeto plunksnos proveržis.

Draudimas protestantams eiti kapitulos dvarų ūkvedžių pareigas, kaip matėme, buvo motyvuojamas galimu pavojumi tenykščių valstiečių katalikų išganymui. Rūpestis valstiečiais (anaiptol ne deklaratyvus ir abstraktus) matyti ir kitose

²⁰ Bardach J. Statuty, s. 41.

²¹ Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L. Vilniaus ir Žemaičių, p. 379.

²² Ibidem, p. 380.

²³ Ibidem, p. 368.

Medininkų kapitulos konstitucijų vietose – ypač Domanovskio pridurtose novelose. Bene ryškiausias pavyzdys – nurodymas kasmet prieš kapitulos generalinę sesiją reviduoti kapitulos narių valdas, taip užkertant kelią valdinių engimui ir jų skurdinimui (novelos, str. 3). Revizijos metu turėjo būti išklausomi miestelėnų ir valstiečių skundai dėl patirtos neteisybės, o generalinės sesijos metu skundai turėjo būti nagrinėjami ir prireikus kaltininkams paskiriamos nuobaudos²⁴. Analogiško potvarkio Vilniaus kapitulos statutuose nesama. Čia reviziją numatyta atlikti ne reguliariai, o tik ruošiantis valdų ir namų opcijai; be to, revizija tik siekta nustatyti, ar valdos / namo laikytojas pagerino valdos / namo materialinę padėtį – tad ar jis gali pretenduoti į geresnę valdą ir / arba namą²⁵. Dėmesys tarnams ryškėja ir dar viename Medininkų kapitulos konstitucijų straipsnyje apie testamento nesudariusio kapitulos nario palikimą (kn. III, str. 4) – čia nurodyta, kad turto administratoriai pirmiausia privalo pasirūpinti deramu ir pelnytu atlygiu velionio šeimynai²⁶. Vis dėlto Medininkų kapitulos nuostatų socialinio rūpesčio „persvarą“ prieš vilniškius derėtų kiek sušvelninti – konstitucijose nesama nei atskiro straipsnio, nei potvarkio dėl šventadienių paisymo, kuriuo Vilniaus kapitulos nariams drausta versti valdinius dirbti sekmadieniais ir šventadieniais (str. 17)²⁷.

Dar vienas specifinis Medininkų kapitulos konstitucijų bruožas – sankcijų taikymo lankstumas. Ne vienu atveju, kai, pavyzdžiui, Vilniaus statutuose buvo nurodoma konkreti bausmė (ekskomunika, draudimas mėnesį įžengti į kapitulos posėdžių patalpą, fiksuotas piniginės baudos dydis), Medininkų konstitucijose kalbama apie konkrečiau neapibrėžtas, dažniausiai baudėjo nuožiūra skirtinas bausmes („nostram <...> indignationem sine spe veniae incursuri“ (kn. I, str. 9); „mulcta <...> nostro irroganda arbitrio“ (kn. I, str. 10); „poena <...> pro animi nostri motu irroganda“ (kn. I, str. 11; kn. II, str. 10); „mulcta <...> arbitrio nostro irroganda“ (kn. I, str. 12); „mulcta <...> pro arbitrio nostro mensura“ (kn. I, str. 15); „nostro arbitrio puniendis“ (kn. II, str. 8); „poenam <...> pro animi nostri motu dignam <...>“ (kn. III, str. 8); „graves nobis poenas incuriae suae persolveret“ (novelos, str. 1))²⁸. Vengiant įvardyti konkrečią baudą ar bausmę, matyt, siekta sudaryti sąlygas labiau atsižvelgti į konkrečią situaciją ir asmenį. Su tuo veikiausiai susijęs specifinis Medininkų kapitulos konstitucijų straipsnis „Apie

²⁴ Ibidem, p. 381.

²⁵ Ibidem, p. 313 (Nr. 25).

²⁶ Ibidem, p. 369.

²⁷ Ibidem, p. 308.

²⁸ Ibidem, p. 353–355, 363, 364, 371, 380.

bausmes“ (kn. III, str. 10). Jame rekomenduota visados rinktis švelnesnes sankcijas – išskyrus atvejus, kai poelgio niekingumas nusipelnytų rūstybės strėlių...²⁹ Kita vertus, tarsi subalansuojant atlaidumą ir teisingumą, novelę 4 straipsnyje nustatyta kapitulos narių laiku nesumokamų baudų išieškojimo tvarka.

Kai kurių bausmių skyrimas atsižvelgiant į aplinkybes kelia dar vieną – anoniminio autoriteto, kurio nuožiūra turima galvoje – įvardijimo problemą. Ar šis autoritetas, įvardijamas kaip „mes“ ar „mūsų“ (*nos / noster*), tapatintinas su vyskupu, kuris tituluojasi *pluralis maiestatis* forma? Ar šie „mes“ – tai reali daugiskaita, t. y. patys kapitulos nariai? Jei visais atvejais omenyje turimas vyskupas, Žemaičių vyskupo ir kapitulos santykių svarstyklės būtų gerokai labiau nusvirusios vyskupo naudai nei Vilniaus atveju – ypač svarbu tai, kad vyskupas turėtų teisę bausti kapitulos narius savo nuožiūra. Kad ir kaip būtų šiuo atveju, santykinai didesnį Žemaičių vyskupo autoritetą kapitulos nariams galima įžvelgti kitose konstitucijų teksto vietose – pavyzdžiui, kanauninkų duodamos priesaikos punkte, kuriuo įsipareigojama talkinti vyskupui, jį gerbti ir jam paklusti (kn. I, str. 3)³⁰. Tai bylotų ir užuomina, jog novelas kapitulos sesijoje paskelbė (vienašališkai?) vyskupas³¹. Kodėl Žemaičių vyskupo ordinaro pozicijos savo kapitulos atžvilgiu buvo stipresnės, atsakyti keblu. Galbūt tokį jėgų santykį kiek lėmė patronato teisės praktika? Daugumos Vilniaus kapitulos prelatų ir kanauninkų kandidatūrų teikimo teisė priklausė valdovui, o visus Medininkų kapitulos narius laisvai skirdavo pats vyskupas³². O galbūt pokyčius ordinaro naudai paskatino besibaigiančiame Tridento susirinkime išryškėjęs vietos vyskupo galios renesansas?

* * *

Palyginus Vilniaus katedros kapitulos statutų ir „Medininkų katedros bažnyčios konstitucijų“ tekstus, pastarasis išsiskiria sistemingesne ir nuoseklesne turinio struktūra, lakoniškesnėmis, tačiau drauge spalvingesnėmis ir įmantresnėmis formuluotėmis, taip pat specifine leksika. Turinio požiūriu naujoviškas eventualių partikuliarinės teisės papildymų numatymas, griežtas protestantų eliminavimas iš įvairių Bažnyčios kasdienio gyvenimo sričių, didesnis rūpestis ekonomine valdinių padėtimi, lankstesnis sankcijų taikymas. Šiuos Petro Roizijaus ir Jono

²⁹ Ibidem, p. 372.

³⁰ Ibidem, p. 350.

³¹ „Novellae Constitutiones... Joannis Domanovii, Episcopi Mednicensis seu Samogitiensis, in capitulo generali Vorniae ordinatae“. Žr. ibidem, p. 379.

³² Szady B. Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Lublin, 2003, s. 169–170.

Domanovskio konstitucijų bei novelų bruožus papildė didesnė pagarba senai civilinės teisės tradicijai ir rafinuotesnė retorinė teksto forma – renesansinio humanizmo įtaką išduodančios ypatybės.

Medininkų katedros kapitulos statutai, pergyvenę ne tik Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, bet ir carinę Rusijos imperiją, galiojo iki pat 1924 m. Savo ilgą amžiuskumui Jono Domanovskio ir Petro Roizijaus kūrinys gerokai pralenkė Lietuvos Statutą ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijoje nutiesė vieną iš tiltų, sujungusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės epochą su moderniosios Lietuvos Respublikos laikais.

PRIEDAS. Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutų turinio paralelės ir skirtumai

Vilniaus statutai, Nr.	Medininkų konstitucijos, kn. ir Nr.
Vyskupo priesaika 1–3	Vyskupo priesaika I. 1, 2
Kapitulos nario priesaika 6, 9–11	Kapitulos nario priesaika I. 1, 3
Dėl vyskupo ingreso dovanos 4	Dėl vyskupo ingreso dovanos I. 4
Dėl mokesčio už kapas 12	Dėl kapitulos nario ingreso dovanos I. 5
Dėl statutų paisymo 54	Dėl konstitucijų paisymo I. 6
Dėl draudimo valdovui / vyskupui rinkti mokesčius iš dvasininkų 5	Dėl draudimo valdovui / vyskupui rinkti mokesčius iš dvasininkų I. 18
Dėl kapitulos narių egzempcijos 6	Dėl kapitulos narių egzempcijos I. 8
Dėl lėšų bylinėjimuisi ir kitiems vietos Bažnyčios reikalams 7	
Dėl kapitulos narių apsistojimo vyskupo dvaruose 8	Dėl kapitulos narių apsistojimo vyskupo dvaruose I. 9
Dėl kasdienių refekcijų 13, 42	Dėl refekcijų Nov. 5
Dėl ginčinių nepriėmimo 14, 15	Dėl besiginčijančiųjų I. 25
Dėl besibylinėjančiųjų su kapitula 16	Dėl besibylinėjančiųjų su kapitula I. 20
Dėl šventadienių šventimo 17	
Dėl dalmucijų naudojimo 18	Dėl dalmucijų naudojimo I. 12
Dėl testamentų sudarymo laisvės 19	Dėl testamentų III. 3
Dėl mirusiųjų be testamentų 20	Dėl paveldėjimo testamentų nepalikusių III. 4
Dėl malonės metų 21	Dėl malonės metų III. 6
Dėl dvarų ir namų opcijos, vakancijos, ingreso mokesčio 22–26, 28, 30	Dėl opcijos III. 1
Dėl naujų mokesčių negalimumo 27	Dėl naujų mokesčių I. 19
Dėl kapitulos narių nekunigų 29	Dėl nekunigų opcijos III. 2
Dėl atsistatydinusiųjų teisės 31	Dėl vėl priimtųjų I. 26
Dėl vakuojančių valdų turto 32	Dėl namų / valdų inventoriaus nepervėžimo III. 5

Dėl draudimo siekti opcijos per įtakingų pašaliečių užtarimą 30	
Dėl svečių nepriėmimo namuose 34	
Dėl namų taksavimo ir taksos mokėjimo 35, 36	
Dėl derliaus nepervežimo iš vienos valdos į kitą 37	Dėl derliaus pervežimo iš vienos valdos į kitą III. 7
Dėl namo / valdos pavedimo išvykstant iš vyskupijos 33, 38	Dėl namo / valdos pavedimo I. 22, 23
Dėl kapčių 39	
Dėl kapitulos pasiuntinių 40	
Dėl valdos neįkeitimo pašaliniams asmenims 41	Dėl valdos neįkeitimo I. 21, III. 8
Dėl didžiojo altoriaus rezervavimo 43	Dėl didžiojo altoriaus rezervavimo I. 16
Dėl Mišių apleidimo 44	Dėl Mišių neapleidimo I. 10
Dėl neatvykimo į Mišias ir pirmuosius mišparus 45	Dėl neatvykimo į Mišias ir mišparus I. 15
Dėl votyvinių Mišių aukų dalybų 46	Dėl aukų dalybų I. 17
Dėl generalinių kapitulų 47–49	Dėl generalinių kapitulų II. 1, 2
Dėl statutų skaitymo 50	Dėl konstitucijų skaitymo II. 4
Dėl įžeidėjų ir trukdančių balsavimą 51	Dėl pertraukiančiųjų II. 9
Dėl dovanojimo ir atleidimo tik generalinių kapitulų metu 52	
Dėl nesikišimo į prokuratoriaus pareigas 53	Dėl nesikišimo į prokuratoriaus pareigas II. 10
Dėl prokuratorių ataskaitos 55, 73	Dėl prokuratoriaus ataskaitos II. 12
Dėl senų skolų 56	Dėl įsisenėjusių skolų II. 11
Dėl partikuliarinių kapitulų penktadieniais 57	Dėl partikuliarinių kapitulų dukart per mėnesį II. 8
Dėl paslapčių neišdavimo 58	Dėl paslapčių neišdavimo II. 5
Dėl duoklės ir mokesčio iš valdų atidavimo 59	
Dėl aniversarijų 60, 63, 65, 66	
Dėl egzekvijų 61, 64	
Dėl baudų vėluojantiems į Mišias už mirusius bei vigilijas 62	Dėl neatvykimo į Mišias ir mišparus I. 15
Dėl paliekančiųjų savo vietas ir stales 67	Dėl neatvykimo į Mišias ir mišparus I. 15
Dėl notaro 68	Dėl notaro II. 3
Dėl kamžų 69	Dėl kamžų I. 11
Dėl Mišių procesijos metu 70	Dėl Mišių procesijos metu I. 13
Dėl šventvagystės 71	Dėl šventvagystės III. 9
Dėl prokuratorių paskyrimo 72	Dėl prokuratoriaus paskyrimo II. 6
	Dėl trūkstamos teisės atvejų I. 7
	Dėl Mišių Sumos metu I. 14
	Dėl protakos I. 24
	Dėl baudų III. 10, Nov. 4
	Dėl arkidiakono Nov. 1
	Dėl eretikų neskrymo ūkvedžiais Nov. 2
	Dėl kasmetinės valdų revizijos Nov. 3

SAME AUTHORS, DIFFERENT STATUTES: JAN DOMANOWSKI, PETRUS ROYSIUS AND THE “CONSTITUTIONS OF THE CATHEDRAL CHURCH OF MEDININKAI”

Liudas Jovaiša

Summary

The “Constitutions of the Cathedral Church of the Diocese of Medininkai” (or Samogitia, “Žemaitija” in Lithuanian) were prepared by the two outstanding lawyers of the 16th century Lithuania – the bishop of Medininkai (Samogitia) Jan Domanowski, born in Podlasie, the then Polish-speaking region of the Grand Duchy of Lithuania, and the canon of the mentioned cathedral chapter, Petrus Roysius (Pedro Ruiz de Moros), a Spaniard famous for his Latin poetry and legal treatises. Both lawyers were engaged (one of them undoubtedly, another presumably) in the preparation of the Second Lithuanian Statute, and both of them launched a similar “project,” on a more modest scale, in the field of ecclesiastical law, accomplishing the codification of the rules of the cathedral chapter of Medininkai. Roysius, on the initiative of Bp Domanowski and at his request, produced three books of Constitutions in 1561, and in 1562, the Novels were promulgated by Bp Domanowski; the entire collection was confirmed by the Nuncio Berardo Bongiovanni in 1563.

The Constitutions of the cathedral chapter of Samogitia (they were in force for as long as until 1924) can be compared with the earlier Statutes of the cathedral chapter of Vilnius, originating from the early 16th century and probably used by Domanowski and Roysius. It appears that, in comparison with the Statutes, the contents of the Constitutions are more consequently and methodically structured, and the wording within them seems to be more laconical, but, at the same time, more rhetorically elaborated. A consideration of the eventual supplements of a particular law, the strict elimination of the Protestants from various fields of everyday life of the local Catholic Church, a greater concern about the economical prosperity of the subjects and more a flexible application of legal sanctions are to be distinguished as novelties of the Constitutions in regard to the Statutes. Lastly, the greater respect to the ancient tradition of the civil law, as well as the more refined rhetorical form of the text, betray the influence of the Renaissance humanism, more perceptible in the Constitutions than in their earlier counterpart.